

ISSN 2076-586X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Науковий журнал

Виходить 40 разів на рік

Заснований у березні 1997 року

№ 19 (232). 2012

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія педагогічні науки

№ 19 (232). 2012

Відповідальний за випуск:

Сисоєнко Н. В.

Відповідальний секретар:

Пакушина Л. З.

Комп'ютерна верстка:

Пакушина Л. З., Любченко Л. Г.

Підписано до друку 07.09.2012. Формат 84x108/16.

Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 пр. Зам. № 4416

Видавець і виготівник видавничий відділ

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Адреса: 18000, м.Черкаси, бул.Шевченка, 81, кімн. 117,

Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,

e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.

ЗМІСТ

Лещинський О.П. Інноваційний курс фізики в Німеччині	3
Шпак В.П. Роль вищих навчальних закладів в управлінні культурно-освітніми процесами в Україні XIX ст.	7
Білик Л.І. Нові підходи до удосконалення розумової діяльності студентів у навчально-виховному процесі технологічного університету	15
Бєлєцька І. В. Історико-культурні аспекти еволюції сімейного дозвілля.....	19
Бондаренко О. М. Рівні сформованості соціального компоненту валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів.....	23
Герасименко Л.В. Цілісність як методологічна основа теорії педагогічного процесу П. Каптерєва	29
Дєдов Є.Г. Визначення механізмів та напрямів удосконалення роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у вирішенні соціальних проблем.....	36
Зеркаліна Г.Р. Ефективне ділове спілкування – важлива складова професійної майстерності соціального педагога.....	40
Зражевський С.Ф., Чемерис І.А. Медіаекологія як нова галузь знань	44
Козак Т.М. Курсова робота як вид навчально-дослідницької діяльності бакалаврів інформатики	47
Кристочук Т.Є. Європейські системи освіти в умовах глобальних викликів.....	52
Майборода Г. Я. Позашкільна соціально-педагогічна робота за місцем проживання	58
Мачинська Н.І. Індивідуальна робота як складова професійно-педагогічної підготовки магістрантів в умовах вищого навчального закладу непедагогічного профілю.....	64
Польова Л. В. Дистанційна освіта як засіб оптимізації післядипломного навчання фахівців туристичної сфери в сучасних умовах	69
Попов В.Д. Виявлення моральних потреб молодших підлітків	72
Радзівська І. В. Комплексний підхід до формування професійної компетентності майбутніх медичних фахівців	76
Рижкова А. Ю. Формування готовності викладачів до інтенсифікації навчання у ВНЗ	81

Сачава К.Д. Формування пізнавальної потреби школярів – передумова виовання навчальної працелюбності.....	85
Сисоєнко Н. В., Пакушина Л. З., Черненко Н. П. Розділ «Охорона праці» у випускних роботах студентів.....	88
Смерчак Л. Теоретико-методичні та практичні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів.....	94
Старовойтенко Н.В., Щербатюк Л. Б. Особливості комунікативної взаємодії викладача зі студентами в умовах навчально-виховного процесу вищого навчального закладу.....	99
Стельмах С.С. До проблеми збереження професійного здоров'я педагога.....	104
Титаренко Л. М. Мотиваційно-ціннісна складова як структурний елемент екологічної компетентності студентів.....	109
Федорова О. В. Психофізіологічні передумови формування комунікативної поведінки молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення.....	115
Циганівська О.І., Сущева І В. Вивчення впливу психологічного стану студентів на обсяги їх рухової активності.....	119
Чарченко П. С. Педагогічні умови розвитку комунікативних здібностей.....	124
Ченбай І. В. Трансформація вимог щодо утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих у сім'ї громадян (40-і роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.).....	128
Чепурна М.В. Технології навчання в професійних педагогічних закладах Західної Європи.....	133
Яковлева В. А. Модель формування пізнавальної самостійності учнів у процесі вивчення соціально-економічної географії світу.....	138
Наші автори	146

CONTENTS

Leshchinskii A.P. Innovative Physics Course in Germany.....	3
Shpak V. P. The Role of Higher Schools in the Management of Cultural-Educative Processes in Ukraine in the XIX century.....	7
Bilyk L. I. New Approaches to the Organization of Students' Mental Activity in Educational Process of Technological University.....	15
Beletskaya I. V. The Historical-Cultural Aspects of the Evolution of Family Leisure.....	19
Bondarenko O.M. The Sustainability Levels of the Social Component of Valeological Competence among the Students of Pedagogical Universities.....	23
Gerasimenko L.V. Integrity as a Methodological Basis of P. Kapterev's Theory of Pedagogical Process.....	29
Dedov E.G. The Determination of Mechanisms and Directions of Improving the Work of Social Service Centers for a Family, Children and Youth in Solving Social Problems.....	36
Zerkalina A.R. Effective Business Intercourse is an Important Constituent of Professional Mastery of a Social Teacher.....	40
Zrazhevskii S.F., Chemeris I.A. Media-ecology as a New Branch of Knowledge.....	44
Kozak T.M. Course Work as a Kind of Training Research Activities for Bachelors of Computer Science.....	47
Krystopchuk T. E. European Systems of Education in the Conditions of Global Challenges.....	52
Maiboroda G. Y. Extracurricular Social and Educational Work in the Community.....	58
Machinska N. Individual Work as a Component of Masters' Professional-Pedagogical Training in Non-Pedagogical Higher Schools.....	64
Polyova L. V. Distance Education as a Means of Postgraduate Training Optimization of Tourism Area Specialists in Modern Conditions.....	69
Popov V. D. Determination and Characteristics of Moral Needs of Junior Pupils.....	72
Radzievska I.V., Dzhulay O.S. Complex Approach to Professional Competence Formation of Future Medical Workers.....	76
Ryzhkova A. Formation of Teachers' Readiness to Intensify Education Process of Higher School Students.....	81

K. D. Sachava. The Formation of Pupils' Cognitive Needs as an Important Factor of Learning Diligence Training	85
Sysoenko N.V., Pakushina L.Z., Chernenko N.P. "Occupational Safety and Health" Chapter in Students' Graduation Works.....	88
Smerechak L. Theoretical-Methodological and Practical Bases of Professional Training of Future Social Pedagogues.....	94
Starovoitenko N.V., Shcherbatyuk L.B. The Peculiarities of Communicative Cooperation of a Teacher and Students in Education Process of a Higher School	99
Stelmakh S.S. To the Problem of Preserving Professional Health of a Teacher	104
Titarenko L.N. Motivational-Axiological Component as a Structural Element of Students' Ecological Competence.....	109
Fedorova O. V. Psycho-Physiological Preconditions of Forming Communicative Behaviour of Primary Schoolchildren with Severe Speech Disorders	115
Tsyganivska O.I., Sushcheva I.V. The Study of Influence of Students' Psychological State on Their Motive Activity Volumes.....	119
Charchenko P.S. Pedagogical Conditions of Communicative Ability Development.....	124
Chenbay I.V. The Transformation of Requirements as to the Maintenance and Education of Orphans and Children Deprived of Parental Care Living in the Citizens' Families (40s of the XX century – the beginning of the XXI century)	128
Chepurna M. Technologies of Education at the Professional Pedagogical Institutions of Western Europe	133
Yakovleva V. A. Formation Model of Pupils' Cognitive Independence Studying World Social-Economic Geography	138

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

У статті доведено, що сімейне дозвілля має значний потенціал, виступає середовищем, у межах якого створюються умови для первинної соціалізації дітей і підлітків та формування основних соціально-культурних цінностей людини. Про це свідчить проведений нами аналіз педагогічних, соціальних, психологічних, філософських та культурологічних джерел.

Ключові слова: культурно-дозвіллева діяльність, сімейне дозвілля, соціально-культурні цінності людини.

Постановка проблеми. Треба відзначити, що сім'я є найдревнішою інституцією, яка пройшла складний шлях розвитку. Аналізом різних аспектів її функціонування, соціального потенціалу і способів його реалізації, залежно від системи суспільних чинників, займалися філософи починаючи ще з античних часів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи особливості релігійних уявлень про світ, В. Розанов зазначає, що міфологічне та етичне уявлення про соціально-культурну сутність сім'ї формується у текстах Старого та Нового завіту Біблії. У цих міфологічних джерелах знаходимо соціально-культурні визначення сім'ї, характерні для різних епох. Незважаючи на відносну суперечливість, наведених в Біблії визначень, вони являють собою апологію чуттєвої любові та патріархальної сім'ї [1].

У літературно-педагогічних пам'ятках XVI-XVII століть [2] міститься фактографічний матеріал щодо традицій сімейного побуту та правил поведінки в сім'ї, які характерні для культурно-педагогічної практики визначеного періоду. Так, „Домострой” Сільвестера (XVI ст.) спрямований на виховання у членів сім'ї відповідальності одне за одного, за своїх дітей, старих батьків, за духовний та моральний клімат у сім'ї, її матеріальне благополуччя.

До середини XIX ст. в громадській думці переважали релігійно-догматичні погляди на шлюб та сім'ю, яка розглядалась як щось незмінне, стабільне, що мало вираз в ототожненні способу життя в патріархальній та буржуазній сім'ї. Той факт, що поряд з моногамною сім'єю у світі існували східна полігінія або індійсько-тібетська поліандрія, істориками сім'ї просто ігнорувалась.

Формування селянської родини в Україні та особливості її функціонування в системі соціальних інститутів села вивчали А. Єфименко, М. Костомаров, В. Тарновський, І. Франко та ін. Видатний український історик М. Грушевський, обґрунтовуючи концепцію історії українського народу, особливо підкреслював „селянську” природу українського народу. Звідси можна зробити висновок щодо значення села як соціально-культурного середовища, в якому відбувається духовний розвиток української сім'ї [3].

Визначення місця та ролі гуманістичного виховання в системі культурно-дозвілдової діяльності в умовах сучасної соціокультурної ситуації знаходимо в працях М. Аріарського, Є. Чмихало, Г. Загадарчук, О. Миронюк, Н. Цимбалюк, М. Поплавського, О. Сасихова, Ю. Стрельцова тощо. Складність і широта проблем, які вирішуються сьогодні, обумовили необхідність покладатися на теоретичні концепції педагогів: Н. Крупської, А. Макаренка, В. Сухомлинського, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретичних поглядів на соціальну природу і сутність сім'ї; на праці: В. Бойка, Е. Васильєвої, А. Харчева, Н. Юркевича, З. Янкової та ін., які досліджували проблеми сучасної сім'ї; Ю. Бабинського, А. Хрипкової тощо, пов'язані з різноманітними аспектами сімейного виховання; та радянських психологів: В. Козлева, М. Панкратової, та ін., які досліджували проблеми сім'ї; а також С. Іконнікової, В. Пічі, О. Семашка та ін. щодо вивчення вільного часу населення.

Дотепер залишається досконало не вивченою проблема соціально-культурної цінності сімейного дозвілля сучасної сім'ї як у мікросередовищі, так і в межах закладів культури клубного типу. Саме тому при розробленні методології наукового дослідження сімейного дозвілля української сім'ї ми спиралися на праці вищезазначених науковців.

Мета статті. Покладаючись на матеріали етнографічних досліджень сімейного дозвілля, можна визначити його міфологічну сутність, збережений у національній пам'яті своєрідний образ сім'ї як важливої складової частини загальної духовної культури українців. У цьому контексті етнографічні матеріали, пов'язані з організацією та проведенням сімейного дозвілля в різних регіонах України, допомагають визначити особливості його формування і розвитку.

Виклад основного матеріалу. Традиції сімейного дозвілля українського народу віддавна відбирали найцінніше, збагачувались і бережливо передавались з покоління в покоління. Всі творчі сили людини були спрямовані на зміцнення сім'ї, свого роду. З найдавніших часів діти були активними учасниками трудових процесів, разом з дорослими дбали про забезпечення матеріального достатку сім'ї. Тільки та людина, яка успішно закінчувала цю школу праці в своїй родині, ставала добрим господарем, батьком чи нянькою, навчателем своїх дітей. Ігри та забави, пісні, ритуальні танки, до яких залучається дитина в сім'ї, були важливими формами виховання, вони становили цілком усвідомлений прояв любові до всього живого та неживого, розглядалися сім'єю як перші екологічні уроки.

Ідея привчання дітей до виробничих процесів знаходить своє підтвердження в дитячих іграшках, у зменшених предметах праці – сапках, грабельках, кісках, ціпках для обмолоту збіжжя, реманентах тощо, якими під час дозвілля гралися діти. Серед пам'яток трипільської культури є дитяча іграшка з кераміки – це візок на двох колесах з упряженими кіньми. Отже, давні трипільці в ігровій формі сімейного дозвілля привчали дітей до природного матеріального світу, до розуміння призначення і візка, і тварин, а також до з'ясування ролі й місця у виробничій та побутовій сферах. Сьогодні батьки так само через іграшки привчають дітей до праці, однак нині це електронні іграшки. Таким чином, родинні традиції дозвілля, трансформуючись через перетворення та інтеграцію з

новими виробничими, побутовими й культурно-освітніми умовами, набувають вираження в сучасних формах і способах функціонування.

Безумовно такі дитячі ігри та забави можна розглядати як усталені форми сімейного дозвілля. Вони входили складовими компонентами до весняних чи купальських обрядів, даючи змогу маленьким учасникам ненав'язливо ознайомлюватися зі звичаями та обрядами свого народу. Набуття дитиною основних навичок участі у сімейних звичаях та обрядах було одним із видів релаксації і традиційно пов'язувалось з культурною діяльністю жінок.

Залучення дітей до дозвіллевих занять відбувалось на всіх етапах становлення та розвитку особистості: в дитячому, підлітковому, юнацькому віці. Значну роль у формуванні особливого типу художнього мислення підростаючого покоління, ознайомленні з набутим життєвим досвідом пращурів, особливостями народних традицій, звичаїв, обрядів, побутової поведінки відіграло старше покоління родини.

Сімейні традиції, звичаї і обряди найліпше відображали досвід виховання дітей українського народу. Розвиненість тривких родинно-сімейних, побутових і культурних традицій свідчить про високий рівень формування етносу. Використання в обрядових діях пісень і танців дослідники вважають потужними психофізичними чинниками, що відбивають особливості морально-етичних, естетичних культурних цінностей українців [4]. Історичні документи, складені арабськими і грецькими мандрівниками, літературна пам'ятка „Повість давноминулих літ” [2] засвідчують веселу вдачу давніх українців, їхню особливу схильність до музики, співу, уміння знаходити вихід зі складних ситуацій, виявляти готовність до будь-яких життєвих випробовувань. Протягом розвитку історії українського народу пісенне мистецтво набувало нових якостей і значення. Народні думи, козацькі пісні відігравали важливу роль у розвитку духовної культури, об'єднанні всіх суспільних верств навколо національної ідеї, згуртуванні української нації.

За своєю структурою свята та обряди – це не тільки форма дозвілля. В них закодовані всі найосновніші етнопсихічні, психологічні й етнічні генограми [4]. Засвоюючи їх з раннього віку, людина формує не тільки стереотипні дійства, але й світоглядні структури. Народний досвід виробив цілу систему таких кодових форм. Їхні початки закладені ще в колискових піснях. Тут є елементи поетичного світогляду, шанобливе ставлення до людини та природи, першоабетка математичного мислення, поважання праці, лицарства, пращелобства, історичного родоводу.

Творчо-активна діяльність дітей у сфері вільного часу формує та розвиває увагу, гнучкість і динамізм мислення, його відносну автономність і здатність знаходити зв'язки між явищами і процесами, створює високий рівень інформаційної насиченості у спілкуванні між однолітками та з дорослими. Ця діяльність здійснюється в рамках таких провідних форм, як: конструктивно спрямована праця, пізнання та спілкування на основі розвитку абстрактного мислення, ціннісна орієнтація гуманістичного спрямування.

Сфера дозвілля молоді, як і всього населення, – предмет загально-державного й соціально-економічного програмування. Економісти висловлюють думку, що інвестиції в духовну сферу, побут, культуру, в розвиток здібностей людей стають нині не менш важливими, ніж прямі капіталовкладення у виробництво. За сучасних умов заклади культури, особливо в сільській місцевості, повинні стати центрами культурно-освітньої та виховної роботи. Адже їм відводиться неабияка роль у вихованні підростаючого покоління відповідно до державної політики нашого уряду.

Сьогодні з понад 500 видів занять, які функціонують у дозвіллевому просторі, нині регулярно використовуються тільки 2-3 %. Безперечно, це одна з причин того, що

більшість товариських компаній проводить своє дозвілля вдома, на вулиці і лише 15-20 % – у закладах культури. Тенденція до проведення дозвілля переважно в умовах домашнього культурного середовища може обмежувати духовний світ особистості, робить її соціальні відносини однобічними, статичними. Це актуалізує проблему розвитку сімейного дозвілля в умовах громадського середовища, вдосконалення суспільних форм його організації, і, водночас, ставить особливі завдання перед закладами культури, які мають значний соціальний досвід організації сімейного дозвілля. Г. Тульчинський вважає за доцільне оцінювати діяльність культурно-освітніх закладів за показником активізації вільного часу, який відповідав би ступеню включення окремого індивіда чи соціальної спільноти у клубну діяльність. На думку Г. Євтеєвої, при цьому важливо розрізнити участь індивіда у клубних заняттях пасивного і активного типу. Якщо заняття пасивного типу в основному виконують регенеративні функції (відновлюють трудовий тонус і розвивають активність людини на рівні фізіології), то активні стимулюють психологічні можливості, підвищують розумову працездатність, сприяють формуванню колективістських здібностей особистості. Виходячи з цього, і пропонується оцінювати ефективність вільного часу через фізіологічний, психологічний і педагогічний критерії. Фізіологічний критерій передбачає задоволення потреб у фізичному відпочинку, психологічний – пов'язаний з потребами емоційної та інтелектуальної активності, а педагогічний зумовлює вибір занять, спрямованих на самовдосконалення особистості, її соціальних рис.

У сільській місцевості можливості закладів культури і спорту використовуються ще з меншою ефективністю. На заваді різні причини: неукомплектованість кваліфікованими кадрами, формальне ставлення місцевих керівників до культурно-освітньої і фізкультурно-оздоровчої роботи, незабезпеченість обладнанням та музичними інструментами, спортивним інвентарем, невідповідність приміщень сучасним вимогам тощо.

Таким чином, пасивне дозвілля – надто обмежений спосіб проведення вільного часу, яке тільки у поєднанні з активним відпочинком має сенс. Такий відпочинок починається з переходу від споживацького, видовищного способу використання вільного часу до форм дозвіллевої діяльності, які передбачають пряму чи непряму взаємодію людей, через яку засвоюються духовні цінності. Проте, умови для цього засвоєння створюють самі актори. Щоправда, є й такі форми активного дозвілля, суть яких – у створенні духовних або матеріальних цінностей: гуртки художньої самодіяльності, науково-технічної творчості, колекціонування, різного роду спортивні та фізкультурні клуби, секції тощо. Сфері дозвілля надано руху, у ній відмирає старе, народжується нове. Перспективні форми змістовної організації вільного часу переконують, що тенденція до активізації дозвілля набирає сил і темпів.

Висновки. Вивчення особливостей організації сімейного дозвілля дозволяє говорити про значний соціально-культурний потенціал і можливості його використання у соціалізації особистості та збагаченні духовного потенціалу суспільства. У духовному житті суспільства склалися неоднозначні і суперечливі тенденції: з одного боку, суттєве зростання потреб населення у вивченні своєї історії та культури, активізація участі населення в аматорській діяльності, спрямованій на вивчення культурної спадщини, актуалізація народних традицій, обрядів, свят, створення сімейних фольклорних колективів; з іншого, – очевидне зниження загального культурного рівня населення, масштабний прагматизм як вияв поширення індивідуалістичних настроїв, наступ комерційної масової культури, яка ставить за мету не примноження людського в людині, а високі прибутки. Означені тенденції вимагають серйозного наукового аналізу,

спрямованого на вивчення особливостей використання сім'єю та закладами культури потенціалу сімейного дозвілля з метою його раціонального використання.

Список використаної літератури

1. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : „АртЕк”, 2009. – 728 с.
2. Історія української культури: Зб. матеріалів і документів / За ред. С. М. Клончука, В. Ф. Остафійчука. – К.: Вища шк., 2000. – 607 с.
3. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа / Сост. и ист.-биогр. очерк Ф. Шевченко, В. Смолья. – К. : Либідь, 1990. – 400 с.
4. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу. Історико-етнографічний нарис / О. М. Кравець. – К. : Наук. думка, 1966. – 198 с.

Надійшла до редколегії 07.05.2012 р.

Прийнято до публікації 11.06.2012 р.

Аннотация. Белецкая И. В. Историко-культурные аспекты эволюции семейного досуга. *В статье доказано, что семейный досуг имеет значительный потенциал, выступает средой, в рамках которого создаются условия для первичной социализации детей и подростков и формирование основных социально-культурных ценностей человека.*

Ключевые слова: *культурно-досуговая деятельность, семейный досуг, социально-культурные ценности человека.*

Summary. Beletskaya I. V. The Historical-Cultural Aspects of the Evolution of Family Leisure. *The article shows that the family leisure has a considerable potential, is the environment in which the conditions for the primary socialization of children and adolescents and for the formation of the main social-cultural values of a man are created.*

Key words: *cultural and recreational activities, family leisure, social-cultural values of a person.*